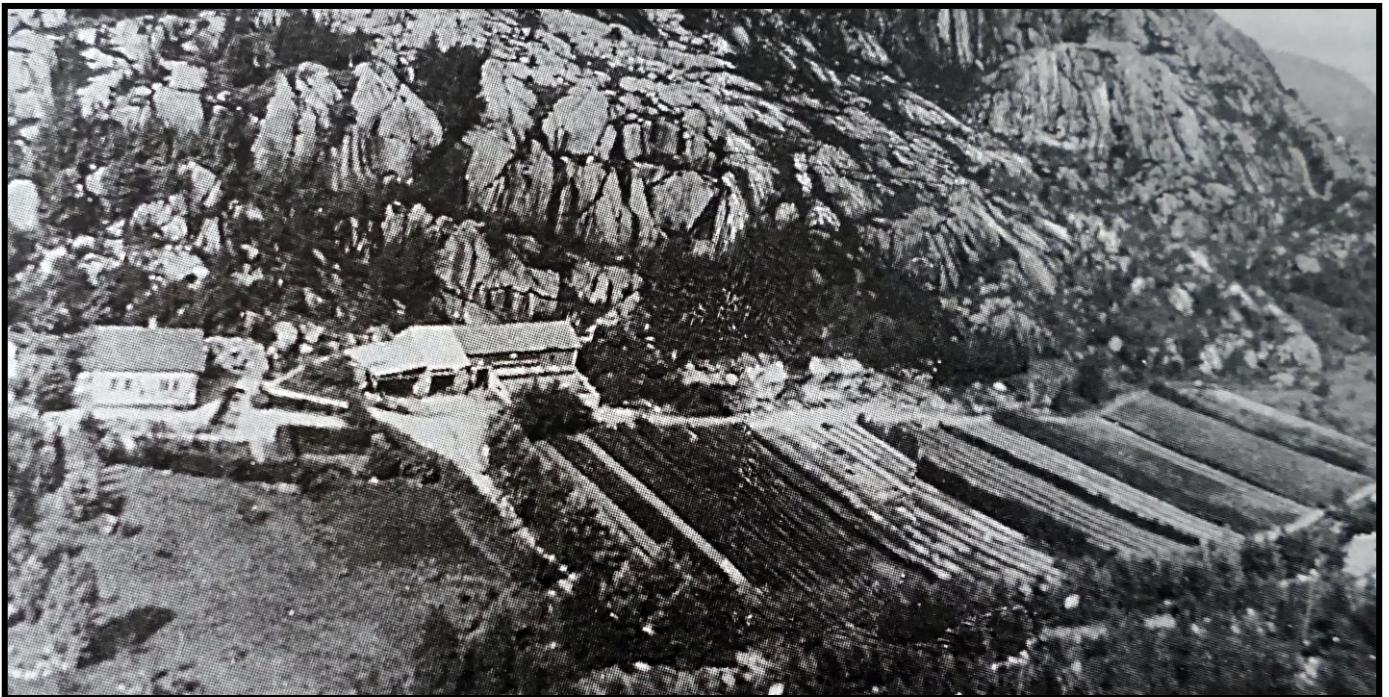

Gunnar Hiorth - en norsk plantepioner

av Ole Jonny Larsen

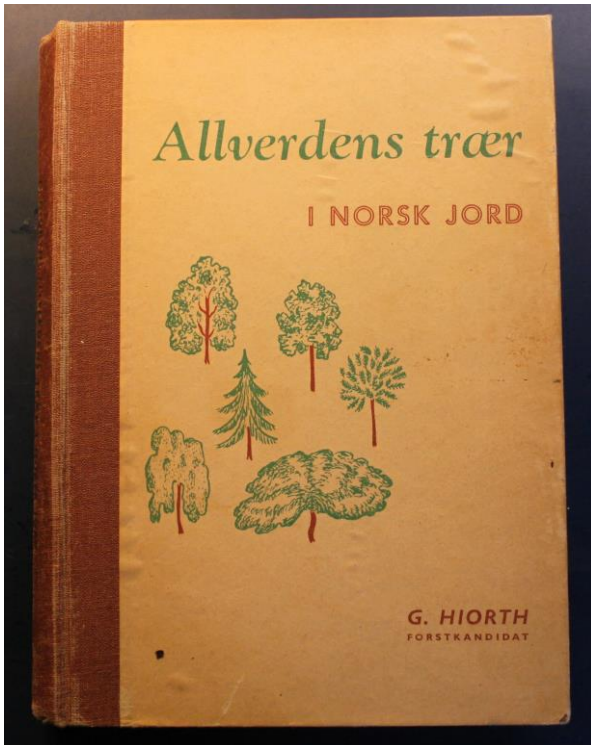
Gunnar Hiorths planteskole i Håskog ved Åna Sira, fotografert før krigen. Legg merke til den store produksjonen på friland.

Fjærland, juli i 2011.

Jeg hadde endelig bestemt meg for å besøke bokbyen Fjærland, dette merkelig fenomenet innerst i en fjordarm i Sogn. Bygda, som bare huser 300 innbyggere, har hver sommer 10-12 åpne bokhandlere, for det meste med salg av brukte bøker. Og nå sto jeg der med et eksemplar av Gunnar Hiorths bok *All verdens trær i norsk jord* i hendene. Boka kom ut i 1956 og er svært ettertrakta blant innvidde plantenerdere. Den må ha kommet i et lite opplag, for den er så godt som umulig å oppdrive. Mye tyder på at han ga den ut selv, for den er ikke utgitt på noe vanlig forlag, men trykket hos et lokalt trykkeri i Flekkefjord.

Jeg hadde hatt Hiorths bok på ønskelista i mange år, og nå endelig, mellom høye reoler fulle av gamle bøker i Fjærland, bladde jeg i den for første gang. Det var nesten høytidelig, og med litt hjertebank nærma jeg meg disken for å spørre om prisen. Jeg stålsatte meg, denne boka skulle jeg ha - uansett pris!

Ekspeditøren så opp fra dataskjermen, kasta et kort blikk på boka og ba om 60 kroner. Seksti!!!! Jeg hadde smilt om han hadde sagt 600 og godtatt enda mer.

Jeg prøvde å holde pokerfjeset mens jeg betalte, men etterpå kunne jeg ikke dy meg og fortalte mannen at han nettopp hadde solgt en skikkelig godbit for en slikk og ingenting. Han var imidlertid ikke særlig imponert, mente at det var da kjekt for meg og at boka hadde stått der i flere år. Han var tydeligvis fornøyd med å bli kvitt den, og jeg var selvsagt kjempefornøyd med å endelig eie klenodiet.

Hvem var han?

Hvem var så Gunnar Hiorth (1894 - 1965), og hvem var han ikke? Det siste skal jeg komme tilbake til i slutten av artikkelen. Hans fulle navn var Gunnar

James Møhlen Hiorth, men selv brukte han bare Gunnar Hiorth. Han drev i flere tiår en planteskole ved Håskog nær Åna Sira, ca 16 kilometer vest for Flekkefjord. Boka *All verdens trær i norsk jord* ga han ut i 1956 og hadde da drevet planteskolen siden 1920. Boka er en slags oppsummering av hans erfaringer med et stort utvalg busker og trær gjennom alle disse åra, og med særlig vekt på formering. Det er spennende å lese om tidligere tiders metoder for formering, mye av det gjort på friland, og hvordan de beskyttet plantene mot vinteren for å få gode produkt for salg. Alt virker i dag veldig arbeidskrevende der hver plantesort får behandling tilpassa sine behov. Det er åpenbart at arbeidskraft var langt billigere enn i vår tid og at de ansatte hadde store kunnskaper om de ulike plantenes vilkår og krav.

Gunnar Hiorth var først og fremst opptatt av skogbruk og ble utdannet fra Statens skogskole i 1914. Senere gikk han skogbrukslinjen ved Norges Landbruksskole og begynte i 1921 som forstmester i Jøssingfjord. Her ledet han store skogplantingsarbeid, og han anla også en planteskole for å skaffe skogplanter til selskapet han arbeidet for og andre som drev med det samme.

Da selskapet ble oppløst 1927, kjøpte han hele plantebeholdningen og flytta til Håskog der han drev planteskole resten av livet i tett samarbeid med

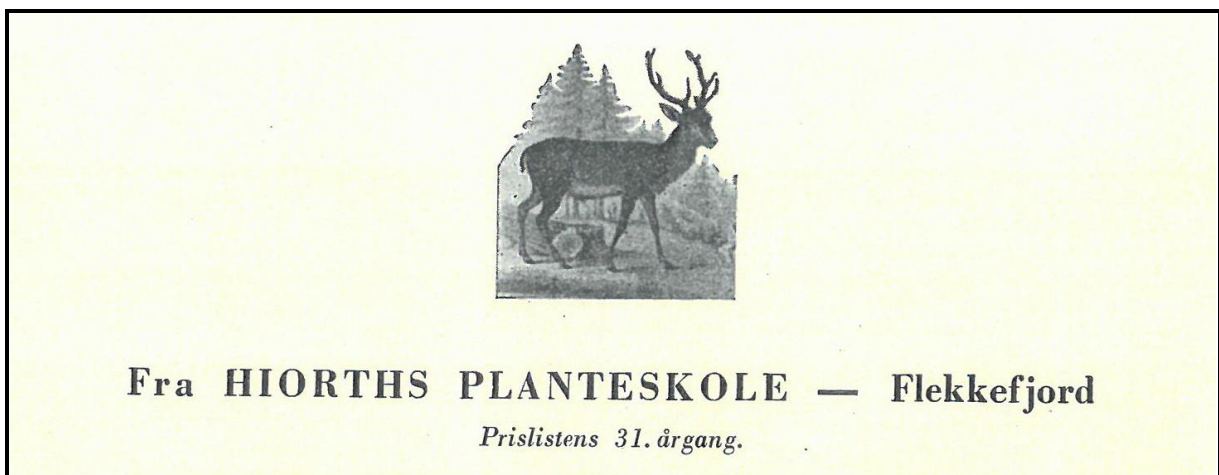

(Bildet: Gunnar Hiorth da han fylte 60 år og ble omtalt i lokalavisa)

sønnen Gunnar Jr. Området var i utgangspunktet ikke egna for planteskole drift, men ukuelig pågangsmot, kilometervis med grøfter og langvarig innsats ga resultat, og anlegget ble til slutt svært flott atter datidens standarder. I starten utgjorde skogplanter den største delen av produksjonen, men etter hvert gikk han gradvis over til pryddplanter og frukttrær, og sjeldne planter og planter som var uvanlige i Norge opptok mer og mer av interessen. Dette bekreftes av Per T. Ellingsen som var lærling der tidlig på 1950-tallet. Gunnar senior drev etter hvert mest med frøinnkjøp og utprøving mens Junior sto for den daglige planteskole drifta.

Et utrolig utvalg

Gunnar Hiorth var dog først og fremst en praktiker, det presiserer han i boka, og han ber nærmest om unnskyldning for at han tør å gi seg i kast med å skrive ned sine erfaringer. Det trenger han slett ikke å gjøre! Selv med dagens øyne fremstår han som langt forut for sin tid når det gjelder hva han prøvde ut av planter. Før jeg ble rhodoman, samla jeg på alle slags sjeldne busker og trær og trodde ofte at jeg og mine likesinna var veldig tidlig ute med enkelte ting. Men nå er det nesten flaut å lese at Hiorth hadde prøvd det meste av dette og mer til et halvt århundre før. Han ramser for eksempel opp 53 arter av edelgran (*Abies*), 57 arter og sorter av sypresser (*Chamaecyparis*), 14 arter av lerk (*Larix*), 42 graner (*Picea*), 58 furutyper (*Pinus*) og 79 ulike typer av einer (*Juniperus*). Alle har han prøvd å dyrke og formere i planteskolen på Sørvestlandet, og han skriver en vurdering av hver eneste en. Jeg tør se den konifersamler som er i nærheten av noe lignende i dag. Planteskoler vil jeg ikke nevne en gang, for norske produsenter av nåletrær er nærmest utrydda. I tillegg hadde planteskolen i følge Per T. Ellingsen ambisjon om å ha et mer og mindre fast utvalg på 200 roser! Og dette er bare noen få utvalgte slekter, boka er full av vanlige og ikke minst

uvanlige planter som Gunnar Hiorth har sporet opp og prøvd. Det meste produserte han fra frø, men han hadde også et godt kontaktnett til planteskoler i Europa der han kjøpte inn morplanter for stikking og poding. Han behersket visstnok både tysk og engelsk.

Gunnar Hiorth til venstre og sønnen Gunnar jr. til høyre, fotografert på femtitallet.

Hva med Rhododendron?

Hiorth var opptatt av Rhododendron og irriterte seg over at andre norske planteskoleiere mente at det ikke ville lønne seg å formere disse i stor stil i vårt land, men at det burde overlates til hollenderne. Han hadde ikke suksess med frøformering, men satte stiklinger i mengder både av arter og hybrider, vintergrønne og løvfellende. Han ramser opp hele 133 ulike rhododendronhybrider som han har prøvd og for en stor del også produsert for salg. Noen gamle travere kjenner vi igjen, men like mange er ukjente i dag med vår tids smale utvalg i hagesentrene.

44 rhododendronarter har også blitt prøvd ut hos Hiorth. Flere av artene har i dag et annet navn enn det han bruker, så det krever litt litteraturstudier å finne ut hvilke han egentlig hadde. Kjente arter som *catawbiense*, *degronianum*, *campanulatum*, *williamsianum* og *ponticum* er nevnt, samt litt sjeldnere ting som *barbatum*, *makinoi* og *augustinii*. Mest imponerende fra et samlersynspunkt er at han også hadde arter som *R. camelliflorum*, *R. lutescens*, *R. cinnbarinum* og *R. triflorum*. Alle disse er sjeldne i hager også i dag, og særlig den førstnevnte. Hiorth beskriver den som middels vanskelig, og det er meget overraskende, for den er sannelig ikke lett å få til. Han hadde ellers prøvd ut og formert hele 34 azaleasorter (inkludert tre arter), men her klager han over dårlig interesse fra

kundene. Jeg undres om noen seriøse planteskole i Norge noen gang i åra etter har vært i nærheten av å ha et lignende utvalg av egenproduserte rhododendron.

Bygningene står ennå på stedet, men plantebedene er overgrodd. (Foto Olav Kalleberg)

Hvem var kundene?

En kan virkelig undre seg over hvem som kjøpte alle plantene fra Gunnar Hiorths planteskole. Selv om utvalget for salg nok var mindre enn det han omtaler i boka, han hadde jo skilt ut alle som han etter egne forsøk fant uaktuelle, er det likevel lett å anta at det ikke var kundegrunnlag for et så stort utvalg av busker og trær på et relativt lite sted. Kunnskapsnivået om uvanlige planter var langt mindre før 1956 enn det er i dag, og de færreste hadde vel plantebøker hjemme. (Og om de hadde, så var bilda i svart-hvitt!)

I følge Per T. Ellingsen og Gunnar Hiorths barnebarn, Aagot Hiorth, var det meste av salget en gross-salg, og da særlig til skogplanteskoler. Mye ble også solgt til kunder som kom innom. Planteskolen lå tett inntil datidens sørlandske hovedvei, og særlig om våren da roser og annet sto i blomst, var det mange som stoppa for å handle. De blomstrende plantene som var synlig fra vegen var tydeligvis reklame god nok.

Det var ellers få planteskoler i samme området på den tida, så de hadde et visst fast kundegrunnlag i omegnen, og de var berømt for kvaliteten på varene. Ellingsen bekrefter likevel at mye av det sjeldne ble stående igjen usolgt og til slutt måtte destrueres. Han nevner spesielt at Hiorth introduserte amerikanske

blåbærbusker allerede på 1930-tallet, men det ble ingen suksess, og det meste måtte til slutt brennes.

En alvorlig sammenblanding

Hiorths familie har i flere år beklaget en sammenblanding mellom forstkandidat og planteskoleeier Gunnar Hiorth (som er omtalt her) og genetikeren Gunnar E. Hiorth. Sistnevnte var NS-medlem og nazist og emigrerte etter krigen til Argentina der han fikk et professorat og ga ut ei berømt bok om genetikk.

Forfatteren Kjartan Fløgstad ga i 1999 ut boka *Eld og vatn* som omhandler norsk emigrasjon til Sør-Amerika. Der blander han pga navnelikheten sammen de to personene og omtaler derfor feilaktig Gunnar A. Hiorth som nazist. Han nevner både at han var planteskolemann og tittelen på boka han ga ut. Jeg har kontaktet Kjartan Fløgstad om denne saken og fått følgende svar fra han:

Gode Ole Jonny Larsen,

Takk for brevet ditt, dagsett 21. oktober.

*Når det gjeld Gunnar Hiorth i "Eld og vatn", har du heilt rett i at eg har blanda saman to personar med same, og litt sjeldne namn. Det er fortensfullt at du har tatt bryet med å spørja, slik at du ikkje klebar den feilaktige etiketten NS-medlem på planteskuleeigar G. Hiorth. Eg har blitt gjort merksam på feilen tidlegare, og håpar framleis på ny utgåve av utvandrarboka, slik at eg kan få retta opp samanblandinga, i grunnteksten også. I mellomtida seier eg meg lei for det som står, takkar for du gir meg høve til denne korrigeringa, og sender dei beste helsingar,
frå
Kjartan Fløgstad*

For tidlig ute?

Gunnar Hiorth døde i 1965, han var da 71 år gammel. Planteskolen ble drevet videre av sønnen i fire år, men ble så avvikla, og fra 2006 er eiendommen ikke lenger i familien Hiorths eie.

Området er ikke blitt bygd ut, og bygningene sto for få år siden mer og mindre til nedfalls, men en del store eksemplar av uvanlige nåletrær vitner ennå om tidligere tider da planteskolen på Håskog var i første rekke i Norge for å prøve ut nettopp *all verdens trær i norsk jord*. Et og annet eksemplar av sjeldne trær kan

en som sagt finne på området, men det meste har blitt stående for tett og er overvokst. En stor og flott skjermgran (*Sciadopitys verticillata*) får stå som representant for alle sjeldenhetene Gunnar Hiorth plantet i norsk jord lenge før alle andre.

(Bildet: En stor skjermgran (*Sciadopitys verticillata*) står klemt inne mellom andre stor nåletrær fra glansdagene til planteskolen.)

Oddvin Reisæter ved Norges Landbrukshøyskole hadde ambisjon om å katalogisere alle de sjeldne plantene som var igjen i Hiorths prøvelfelt uten at det lyktes i særlig grad. Hiorth selv hadde planlagt å anlegge en slags botanisk hage i området, men dette ble dessverre aldri realisert.

Når jeg leser Hiorths bok, føler jeg at han var langt forut for sin tid, en pioner på et litt for lite sted og i ei tid da kunnskapen blant folk var dårlig og det var vanligere å få planter med venner enn å kjøpe dem. Like fullt har han gjort et utprøvningsarbeid det står svært respekt av og som det dessverre er lite tilgjengelig kunnskap om i dag. Jeg er utrolig glad for at jeg fikk tak i boka, og jeg blar stadig i den. Dessverre får altfor få muligheten til det.

Gunnar A. Hiorth (1894 - 1965)

Aagot Hiorth, Gunnar Hiorths barnebarn, har stilt private bilder og faktainformasjon til rådighet for artikkelen. Jeg vil takke henne på det varmeste! Jeg vil også takke Per T. Ellingsen som var ansatt som lærling hos Hiorth noen år på 1950-tallet samt Olav Kalleberg som har besøkt området og tatt bilder av bygninger og planter slik de står i dag. God nytte har jeg også hatt av Per Magnus Jørgensens bok "Botanikkens historie i Norge" samt tilbakemelding på artikkelen og diskusjon under vegs.